

(4 години)

ЖИТТЄВИЙ І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ЮРІЯ ІВАНОВИЧА ЯНОВСЬКОГО (1902-1954)

План

1. Ю.Яновський – класик національної літератури.
2. Загальна характеристика творчості.
3. "Чотири шаблі": сучасна інтерпретація твору.
4. Стильові домінанти прози Ю.Яновського.

Література

Основна:

1. Костюк Г. Лицар культури нації // Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ століття: У 3-х книгах. – Кн. 2. – К.: Рось, 1994. – С. 433-443.
2. Мовчан Р. "І світ розчинено, як двері..." (Юрій Яновський) // Українська література ХХ століття: Посібник для одинадятикласників, студентів, учителів (Додаток до газети "Українська мова та література"). – 1997. – С. 3-10.
3. Наєнко М. Юрій Яновський // Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ століття: У 3-х книгах. – Кн. 2. – К.: Рось, 1994. – С. 395-401.
4. Острик Ю. Яновський і рання творчість. "Вершники" // Радянське літературознавство. – 1983. – № 11. – С. 46-47.
5. Панченко Володимир. Юрій Яновський: Життя і творчість. – К.: Дніпро, 1988. – 295 с.
6. Цалик С., Селігей П. Іронічний вершник Юрій Яновський // Українська мова та література. – 2005. – Ч. 21-23. – С. 37-41.
7. Шудря Микола. Де гартувалася криця душ? (До витоків роману "Чотири шаблі" // Українська мова та література. – 1997. – Ч. 21 (37). – С. 1-2. / надруковано статтю у рубриці "таємниці архівів"/

Додаткова:

1. Панченко В. Морський рейс Юрія Третього. – Кіровоград: Мавік, 2002. – 148 с.
2. Патетичний фрегат: Роман Ю.Яновського "Майстер корабля" як літературна містифікація / Упор. В.Панченко. – К.: Факт, 2002. – 344 с.
3. Плачинда С. Майстерність Юрія Яновського: Літературно-критичний нарис. – К.: Радянський письменник, 1969. – 250 с.

Юрій Іванович Яновський народився 27 серпня 1902 року на хуторі Майєрове (тепер с. Нечаївка) неподалік від Компаніївки (тепер Кіровоградська обл.) у бідній багатодітній родині (Юрій старший, ще восьмеро дітей). Батько був неписьменним. Мати мала двокласну освіту. Навчався Юрій спочатку в монастирській школі, згодом перейшов до земської школи. Невдовзі родина переїхала до Єлисаветграда. Юрій продовжує навчання в народній школі, а в 1911 році став учнем реального земського училища, яке закінчує 1919 року. Саме тут здобув добру освіту. Після

закінчення "реалки" служив у різних установах Єлисаветграда: статистичному бюро, адміністративному відділі повітового виконкому, управлінні народної освіти.

У 1922 році вступив на електротехнічний факультет Київського політехнічного інституту. Інженером стати не судилося. Провчився два роки. Зате вже там, у Політехнічному, почався його шлях у велику літературу. 1922 року в газеті "Пролетарська правда" надруковано першу поезію "Море" російською мовою. Михаль Семенко (відомий київський поет і лідер футуристів) залучає Юрія Яновського до літератури. 1924 року газета "Більшовик" видрукує його українську поезію "Дзвін". Крім того, автор стане позаштатним кореспондентом цієї газети, братиме участь у футуристичному русі. Саме тоді вчився позбуватися стереотипів і шаблонів, шукати власної стежки у літературі. В ті роки заприятелював із Миколою Бажаном – разом працювали репортерами.

Невдовзі М.Семенко виїхав до Харкова, очолив там сценарний відділ Всеукраїнського фото кіноуправління (1925). Перетягує до Харкова М.Бажана й Ю.Яновського, який стає редактором цього управління. Мистецтво кіно, яке щойно зароджувалося в Україні, вабить багатьох письменників. Сценарії пишуть і Яновський з Бажаном.

1925 року з'являється перша книжка оповідань Ю.Яновського "**Мамутові бивні**" в якій були намічені мистецькі пріоритети – інтерес до загострених, незвичайних, виняткових колізій, кінематографічна манера, оригінальне сюжетно-композиційне оформлення, колоритне слово, тонка асоціативна система мовлення.

З 1925-1926 року мешкає в Одесі. Займає посаду головного редактора новоствореної Одеської кінофабрики. Вивчає теоретичні й практичні тонкощі кіномистецтва, тісно співпрацює з колегами по роботі – О.Довженком і М.Бажаном. Він щиро переймався проблемами нового для української культури мистецтва – недарма його називали "добрим генієм українського кіно".

1927 року письменник переїздить до Харкова. Разом з М.Бажаном вливається в футуристичну компанію. Стає членом ВАПЛІТЕ, захоплюючись романтичними поривами, а після її ліквідації – Пролітфронту.

1939 року письменник переїздить до Києва, оселяється в письменницькому будинку "Роліт". Одержує орден Трудового Червоного Прапора. Офіційно визнаному письменнику довіряють посаду головного редактора журналу "Українська література" (із 1946 року – "Вітчизна"), який під час війни видавався в Уфі. Благополучну лінію життя перервала війна. На фронт не пустили (виразка шлунка, одна нирка, розширення вен); Ю.Яновський був евакуйований до Уфи. Займався редагуванням журналу "Українська література".

1947 року ЦК КП (б) У приймає постанову "Про журнал "Вітчизна" – Ю.Яновського звільнено з посади за націоналізм, міщансько-обивательські погляди, аполітичність, друк помилкових творів". Справжнє лихо чекало письменника з виходом роману "Жива вода" у тому ж 1947 році. Тоді якраз розгорнулася ідеологічна компанія боротьби з ворогами народу. Його твір звинуватили в очорненні дійсності, націоналізмі, біологізмі та інших гріхах. Автор зробив "за порадами товаришів" до 200 виправлень, від роману нічого не залишилося. Тільки після смерті автора його надруковано під назвою "Мир" (1956).

У 1948 році зацькований письменник видає абсолютно безпорадні у художньому плані, але витримані у правильному ідеологічному дусі "Київські оповідання". В них оспівано героїзм і мужність радянських людей під час війни, який вселяла в них комуністична партія на чолі зі Сталіним. За "Київські оповідання" письменник отримав Сталінську премію III ступеня. Помер Ю.Яновський 25 лютого 1954 року від прориву виразки шлунка, необхідна була термінова госпіталізація, але лікар поставив неправильний діагноз – інфаркт і заборонив перевозити. Похований на Байковому кладовищі.

Ю.Яновського справедливо називають новатором в українській літературі ХХ століття. Він один із найяскравіших представників неоромантичної течії в ній. Як у царині змісту, так і форми намагався відходити від усталених схем, банальностей, трафаретів.

Етапними для образно-естетичної аксіології Ю.Яновського стали романи "Чотири шаблі" та "Вершники". "**Вершники**" довгий час вважався вершинним твором Ю.Яновського. Насамперед роман був своєрідним компромісом із самим собою, способом реабілітувати себе перед офіційною критикою, виправити помилки "Чотирьох шабель". Роман цей з'явився своєчасно, 1935 рік, коли були вже арештовані М.Куліш, В.Підмогильний, Є.Плужник, М.Зеров, М.Драй-Хмара, розстріляний Г.Косинка.

"Вершники" написані ідеологічно правильно, є в них і провідна роль більшовицької партії, і перемога червоного прапора, і оспівування непорушного союзу робітників і селян, героїзм комуністів. Роман був даниною часу, але, на відміну від подібних творів, усе-таки талановитою. Маємо на увазі кращі новели цього роману: "Дитинство", "Подвійне коло", "Шаланда в морі".

"**Чотири шаблі**" за визначенням самого автора, найбільш "багатостраждальний твір", у який він поклав "дуже багато роботи", "живої крові і нервів". Окремі розділи твору друкувалися в періодиці, найчастіше третя пісня під назвою "Рейд". Вперше роман надруковано 1930 року. Тоді ж з'явився третій розділ і в російській літературі.

Витоки роману. Працюючи головним редактором Одеської кінофабрики, Ю.Яновський познайомився із легендарним військовим діячем українського партизанського руху під час визвольних змагань 1917-20-х років Юрієм Тютюнником. Саме він розповів письменнику чимало цікавого з тих героїчних часів, із яскравими подробицями, деталями. Сам прозаїк серйозно вивчає також історичні факти, фольклорні джерела.

Твір був різко засуджений ортодоксальною вульгарно-соціологічною критикою як націоналістичний, неправдивий, наклепницький стосовно тріумфальних дій Червоної армії, авторів дорікали за оспівування анархії і отаманства. У творі автор показує могутню стихію національно-визвольного руху на Україні в революційні часи і його трагічні наслідки. Така тема в українській літературі була порушена Ю.Яновським уперше. Маємо і її оригінальне вирішення, на якому позначилося романтичне світовідчужання молодого прозаїка.

Складається із семи розділів (пісень), своєрідних пісень-історій, кожна з яких характеризується певною новелістичною завершеністю. До кожного розділу подано пісню – обов'язковий пісенний зачин. Ці пісні в композиції роману, а ще більше в

загальному ідейно-художньому спрямуванні твору підсилюють визвольний пафос поневоленого українського народу.

Перші чотири пісні об'єднані добою національно-визвольного руху. Художні картини увиразнені соковитими промовама й діалогами персонажів, де синтезується патетика й зниженість інтонацій, брутальність лексики, трибунна програмовість, епіко-історичні екскурси. Автор ставить своїх героїв у надзвичайні й подекуди виняткові ситуації, часто змінюючи ракурси зображення: від героїчного й трагедійного до комічного й фарсового. П'ята змальовує повоєнну дійсність, екзотичні паризькі малюнки з органічними для них детективними колізіями, позначеними екстравагантними подробицями та обставинами. У шостій пісні розгортається типово пригодницький сюжет, участь у якому беруть шукачі золота. У заклучній пісні художній інтер'єр набуває узвичаєного простору, який виформовують реалії заводської шахти, її мікросоціуму та виробничої конкретики.

Роману властиві сюрреалістичні вияви. Інколи вони посилюються до видінь і фантазмагорійних уявлень, які переживають персонажі (наприклад, Остюку на картині-пейзажі ввижаються людські постаті, змах руки з шаблею, блиск шаблі, змах дерева, цілий вихор рук з шаблями; січовики з ікон позирали зі стін, переморгувалися один з одним – часто з презирством до молільників, іноді – вибачливо, рідко – з потуранням"). Тобто, поряд із реалістичним матеріалом маємо позареалістичну обробку, ознаки не тільки модерну, а й навіть постмодерну (Я.Голобородько).

Ярослав Голобородько стверджує, що хоча провідні художні реалії роману пов'язані з четвіркою, все ж таки, функції головного героя належать не їй. У центрі "Чотирьох шабель" перебуває ментальність, психосвідомість, аура тієї доби, коли в українському суспільстві відбувається широкоохопний духовно-психологічний переворот. Системою численних персонажів, пісень-новел сюжетними родзинками й загадками, розмаїтою стильовою палітрою Ю.Яновський "здійснив живопис часу перемін із його хаотичністю, бурхливістю, трагедійністю, примхливістю, жорстокістю, ритмомелодійністю".

У творі згадуються свободолюбні образи української минувшини Залізняка, Мазепи, Сковороди, загадкового Хмельницького. Висновки Шахая досить суворі: "Я ненавиджу нашу націю за те, що вона не вміє до краю думати й до краю діяти". Остюк (дипломат) перебуваючи в Франції, стоячи на березі Сени вислуховує загадкового ченця, який стверджує, що в Україні вміють лише добре умирати: четвертовані, колесовані, на кіл посаджені, у мідних баках підсмажені. Вони були довірливі, коли ворог хотів їх ошукати, вони були нетривкі там, де треба було б перечекати, вони були жалісливі там, де ворог удавав, що просить милості".

У романі помітне сум'яття Ю.Яновського, суперечливість і роздвоєність його душі. Роман з'явився у 1930 році, коли було випущено в Харкові переклад повісті Є.Ремарка "На Західному фронті без змін". В обох творах показано людину після битви, змальовуючи той складний стан, викликаний нелегкою, болісною адаптацією людини, яка повернулася з боїв, до іншого, не фронтового життя. Шахай і його побратими – це "втрачене покоління". У 5 і 6 піснях учорашні герої битв розлітаються по світу: Остюк стає дипломатом, Марченко – золотошукачем у Сибіру. Можливо Яновського захопила джеко-лондівська стихія, можливо це дань

фантазії, а можливо геніально-моторошне провіщення Ю.Яновського, який наприкінці 20-х років відчув, що героїчна фаза історії змінюється чимось трагічно-жорстоким. Можливо звідси неприкаяність героїв. Роздуми Остюка про чужину, що з неї видно батьківщину – бідну, порожню землю і червоні прапори на ній, про вмирання селянської психіки. Задля чого тривала кривава січ? Запитання яке мучить і Дмитрія Карамазова М.Хвильового.

У романі відтворено процес гіпотезування майбутнього. Українську майбутність окреслено в річищі ідеально романтичних образних малюнків з використанням прийомів утопічної оповіді. Її змодельовано як гармонійну й завершену цілісність, у якій поєднується духовність історії та історизм національного духу. У творі подано контури майбутньої столиці "прекрасної, як казка", змальовано її в масштабі епічності й величі, граничних характеристик. Завершується твір публіцистично-плакатною 7 піснею: тут автор звів усіх персонажів. Зроблено це штучно, майже силоміць. Фінал риторичний. Побратими опускаються в шахту, щоб рятувати людей: "Комуністи – вперед!". Тож, наприкінці 20-х років Ю.Яновському вдалося яскравими романтичними фарбами передати стихію, дух визвольної боротьби українського народу.

Стильові доміанти прози Ю.Яновського:

- оновлення жанру роману, збагачення можливостями, які властиві новелі;
- лаконізм і сконденсованість;
- активне використання символіки;
- фольклорна стилізація, насамперед під думу; розділи названі піснями, в сюжеті зустрічаємо картини співу, від чого твір збагачено пісенною реальністю;
- синтез мови прози з **кіностилістикою** монтаж, вплив, крупний план, уповільнений рух кадрів, кінометафора тощо.

"Чотири шаблі" характеризуються рисами етнографічного, батального, авантюрно-пригодницького, любовного, виробничого і навіть шпигунського романів. Стиль роману синтезує патетичність і концептуальну заостреність експресіонізму, фотографічну конкретність натуралізму, поліфонічність і химерну образність бароко.